

KOLLÁR DÁVID¹ – LÁSZLÓ TAMÁS² – LENGYEL ZOLTÁN³

Az Európai Unió és az európai identitás szelleme

Absztrakt

Az európai integráció legitimációs válsága az elmúlt évtizedekben az európai identitás kérdését helyezte a figyelem középpontjába. Tanulmányunk azt vizsgálja, hogy az instrumentális racionalitás (haszonérzet, EU-teljesítmény) és az értékorientált elköteleződés hogyan formálja az európai büszkeséget, és ezek a mechanizmusok miként függnak a regionális kontextusoktól. Harminc európai ország hierarchikus lineáris modelljei alapján az EU-hoz kötött életminőség-javulás érzékelése bizonyult a legerősebb prediktornak, ezt követi az EU teljesítményével való elégedettség, majd az európai értékek fontossága. A keresztiszintű interakciók elemzése azonban arra mutat rá, hogy ezek a hatások regionálisan jelentősen eltérnek: fejlődési csapdában lévő térségekben az értékazonosulás gyengül, ugyanakkor az instrumentális életminőség-percepció kompenzációs mechanizmusként felerősödik. Ahol viszont EU-források jelenléte érzékelhető, ott az értékalapú azonosulás stabilizálódik és megerősödik. Eredményeink szerint az európai identitás kontextusfüggő konstrukció, amelyben a legitimitás forrásai – instrumentális tapasztalat és értékrationális elköteleződés – nem egymást kizáró alternatívák, hanem feltételesen összekapcsolódó mechanizmusok.

Kulcsszavak: európai identitás, hierarchikus lineáris modellezés, instrumentális racionalitás, értékrationális, fejlődési csapda

¹ Operatív vezető, Századvég Közéleti Tudásközpont Alapítvány; óraadó oktató, Budapesti Metropolitan Egyetem (METU) és Pázmány Péter Katolikus Egyetem (PPKE); kutató, Pécsi Tudományegyetem (PTE) Alkalmazott Ontológia Kutatócsoport és Társadalomtudományi Kutatóközpont – Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE).

² Szenior kutató, Századvég Közéleti Tudásközpont Alapítvány Társadalmi Folyamatok és Média Kutatóintézet; doktorjelölt, Eötvös Loránd Tudományegyetem Szociológia Doktori Iskola Interdiszciplináris Társadalomkutatások PhD-program; óraadó oktató, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar Szociológiai Intézet.

³ Kabinetvezető, Századvég Közéleti Tudásközpont Alapítvány.

Bevezető

Európa és az Európai Unió közé magától értetődően nem lehet egyenlőséjelet tenni. Az európai identitásnak nem feltétele az uniós állampolgárság, ahogy az uniós állampolgársággal sem jár automatikusan együtt a kontinens által szimbolizált kultúrához, civilizációhoz való tartozás érzése. Európa születése ugyanakkor elválaszthatatlan a nemzetállamok kialakulásától, e kettő a történetírás és a nacionalizmuselméletek tanúsága szerint kéz a kézben járt.⁴ Miközben a középkor, majd a modernitás társadalmi folyamatai megteremtették az egységes Európa eszmei és szimbolikus alapjait, kibontakozott annak vágya is, hogy a nemzetek közötti konfliktusok helyébe az együttműködés lépjen. Az ez irányba tett lépések azonban gyakran elválaszthatatlannak tűnnek az egységesülési és egyneműsítési törekvésektől. Így annak ellenére, hogy a nemzeti és a kontinentális/civilizációs jellegű identitások leginkább a közösségi azonosulás eltérő koncentrikus köreiként/szintjeiként határozhatók meg, bizonyos esetekben konfliktusba is kerülhetnek egymással. A szóban forgó, nem szükségszerű szembenállásnak a terepe egyaránt lehet a makrostruktúrák kompetenciaküzdeme, de az egyéni psziché interszubjektív életvilágból táplálkozó önreflexiója is. A késő modernitásban zajló identifikációs folyamatokat gyakran az ütközéspontokra fókuszáltan értelmezik a szerzők, azok irányát pedig jellemzően saját értékválasztásaik szerint minősítik.⁵ A magunk részéről mindenekelőtt csupán arra kívánjuk felhívni a figyelmet, hogy az európaiság identitásalakzata a társadalmi valóságban a kulturális identitásnak egy olyan rétege, amely rendszerint nem független a mindenkori lokalitás és virtualitás etnikai, nemzeti és más, esetleg hibrid jellegű kapcsolódásaitól, valamint az idegen és az ellenség diszkurzív alapú konstruálásától sem.⁶ Ugyanakkor nem érdemes figyelmen kívül hagynunk, hogy az identitás nem tisztán vagy legalábbis nem feltétlenül kizárólagosan konstruktivista, de esszencialista módon is leírható, azaz önazonosságunkra úgy is tekinthetünk, amely nem vagy legalábbis részben nem megválasztható. E felfogás szerint az sokkal inkább evidenciaként adott számunkra.⁷

* * *

Az európai integráció legitimációs alapjai az elmúlt harminc évben gyökeresen átalakultak, és ez az átalakulás az európai identitás kérdését a diskurzus egyik központi tengelyévé tette. Az 1950-es évektől az 1990-es évekig – a Schuman-nyilatkozattól a maastrichti szerződésig – az európai közösségi identifikáció kérdése marginális szerepet játszott. A funkcionalista és neofunkcionalista elméletek⁸

⁴ Kántor 2004; Le Goff 2008.

⁵ Vö. Hall 1997; Scruton 2005.

⁶ Hall 1997; Koselleck 1997; Sloterdijk 2024.

⁷ Jankovics 2013.

⁸ Haas 1958; Lindberg 1963.

szerint az integráció technokrata, felülről vezérelt folyamat, amelyet a gazdasági racionalitás és a funkcionális spillover logikája hajt előre. E keretben elegendőnek tűnt a „kimeneti legitimitás”:⁹ ha az integráció növekedést, jólétet és békét biztosít, a polgárok automatikusan elfogadják majd a közös intézményeket, függetlenül attól, hogy azonosulnak-e velük. Ez volt a *hallgatólagos konszenzus* (permissive consensus) korszaka,¹⁰ amikor az európai közvélemény passzívan, de alapvetően támogatóan szemlélte az integrációt, és a politikai elit úgy vélte, nincs szükség mélyebb közösségi identitásra – a gazdasági haszon és az intézményi hatékonyság önmagában is elegendő kohéziót teremt.

A maastrichti szerződés azonban fordulópontot jelentett. A ratifikációs válság – a dán elutasítás, a francia referendum hajszálnyi többsége – azt mutatta, hogy ez a konszenzus megrendült. Amit kezdetben elszigetelt epizódoknak tekintettek, az a következő évtizedekben rendszerszintű legitimitációs válsággá mélyült. Az európai alkotmányszerződés 2005-ös bukása már nemcsak egy konkrét projekt sikerelensége volt, hanem annak demonstrációja, hogy jelentős társadalmi csoportok nem pusztán az integráció irányát, hanem magát az európai projektet kérdőjelezzik meg. Az eurózána adósságválsága, a megszorítások társadalmi költségei és a 2015-ös migrációs krízis tovább erodálták a bizalmat, különösen a déli perifériákon, ahol az EU a jólét helyett sokak szemében a függőség és a kiszolgáltatottság szimbólumává vált. A brexit pedig precedenst teremtett arra, hogy a „visszafordíthatatlannak” hitt integráció is megkérdőjelezhető.

A *hallgatólagos konszenzus* (permissive consensus) helyét így a *korlátozó ellenállás* (constraining dissensus) vette át: a közvélemény többé nem passzív befogadója, hanem aktív – gyakran szkeptikus – alakítója az integráció diskurzusának. Ez a változás nem pusztán hangulati ingadozás, hanem strukturális átalakulás, amely új legitimitációs alapokat követel. Habermas (1996, 2001) klasszikus érvelésének explikációja szerint a modern demokráciák nem elégedhetnek meg a kimeneti legitimitással – azzal, hogy hatékonyan oldanak meg problémákat és közjavakat biztosítanak. Szükség van bemeneti legitimitásra is:¹¹ arra, hogy a polgárok úgy érezzék, ezek az intézmények valóban az övéik, hogy részesei a közös projektnek. E bemeneti legitimitás előfeltétele egy közös politikai identitás, amely lehetővé teszi, hogy a polgárok „mi”-ként gondoljanak magukra, és elfogadják a kollektív döntéseket akkor is, ha azok nem minden esetben felelnek meg közvetlen önértéküknek.

Ez a felismerés szorosan kapcsolódik Karl Deutsch (1957) klasszikus téziséhez a „biztonsági közösségről”. Deutsch szerint tartós politikai integráció csak akkor lehetséges, ha a résztvevőkben kialakul egyfajta közösségérzet (*we-feeling*), amely garantálja, hogy konfliktusaikat békésen, közös intézményeken keresztül rendezik.

⁹ Scharpf 1999.

¹⁰ Lindberg–Scheingold 1970.

¹¹ Scharpf 1999.

zik. Az európai kontextusban ez azt jelenti, hogy az EU hosszú távú stabilitása nemcsak a kifinomult intézményi architektúrán és a gazdasági interdependencián múlik, hanem azon is, hogy a polgárok mennyire érzik magukat európainak. Vagyis az integráció fenntarthatóságának feltétele a közös identitás tapasztalata.

Az európai identitás politikai relevanciáját az elmúlt két évtized empirikus kutatásai is egyértelműen igazolták. Hooghe és Marks (2005) nagymintás elemzése szerint az identitásbeli tényezők az EU-támogatottság legerősebb előrejelzői, messze meghaladva a tisztán gazdasági-utilitarista változók magyarázóerejét. Carey (2002) hasonlóképp kimutatta, hogy az identitás- és értékorientációk legalább olyan erősen befolyásolják az integráció mélyebb politikai formáit, mint a gazdasági kalkulációk. Bruter (2003, 2004) pedig a politikai (*civic*) és kulturális (*cultural*) identitás megkülönböztetésével bizonyította, hogy mindkét dimenzió pozitívan hat az integráció támogatására, bár eltérő mechanizmusokon keresztül.

A legújabb vizsgálatok¹² pedig már nemcsak az integrációs attitűdök, hanem a politikai részvétel, a szolidaritás és a társadalmi bizalom területén is kimutatják az európai identitás pozitív hatását. Az azonosulás növeli az EU-intézményekbe vetett bizalmat és a demokratikus legitimitás érzékelt szintjét,¹³ valamint előre jelzi a közös politikák – például a pénzügyi szolidaritás vagy a klímavédelmi együttműködés – támogatását.¹⁴

Az empirikus eredmények tehát egyértelműen azt mutatják, hogy az európai identitás az uniós támogatottság, a bizalom és a közös cselekvés egyik legerősebb magyarázó tényezője. A kulcskérdés ugyanakkor az, hogyan keletkezik ez az identitás, és milyen feltételek között erősödik vagy gyengül. A szakirodalom két fő mechanizmust különböztet meg: az instrumentális kalkulációt (kézzelfogható előnyök, haszonérzet)¹⁵ és az értékracionális elköteleződést (az uniós értékkel való azonosulás)¹⁶. A legtöbb vizsgálat szerint e két logika nem egymást kizáró, hanem komplementer – mégis kevésbé tudjuk, mikor, hol és milyen kontextusban válik az egyik vagy a másik meghatározóvá.

A területi irodalom fontos lépést tett előre azzal, hogy kimutatta: az attitűdök nem vákuumban formálódnak, a regionális pályák és a fejlesztési környezet (például tartós lemaradás, „fejlődési csapda”, EU-források) érzékelhetően számítanak. Ugyanakkor a jelenlegi tudásunk nem terjed ki arra, hogy ezek a kontextuális tényezők miként formálják át az identitás motivációs bázisát: más hatásmechanizmusokat aktiválnak-e eltérő régiótípusokban, és ha igen, hogyan?¹⁷

¹² Verhaegen 2014; Aichholzer–Kritzinger–Plescia 2021; Fligstein 2008; Kuhn 2015.

¹³ Serricchio–Tsakatika–Quaglia 2013.

¹⁴ Bechtel–Hainmueller–Margalit 2014; Kuhn–Nicolì–Vandenbroucke 2020.

¹⁵ Gabel–Palmer 1995; McLaren 2006; Kuhn 2015.

¹⁶ Bruter 2005; Risse 2010.

¹⁷ Empirikus elemzésünk nem vizsgálja a regionális sajátosságok azon aspektusait, amelyek az eltérő nemzetépítési folyamatok történeti előzményeiből következnek a kollektív identitásalakzatok természetére nézve.

E tanulmány ebből a felismerésből indul ki. Célunk annak feltárása, hogy az instrumentális racionalitás – az egyéni haszonélmény és az intézményi működőképesség tapasztalata –, valamint az értékorientált elköteleződés hogyan járulnak hozzá az európai identitás érzelmi dimenziójához, és hogy e mechanizmusokat miként moderálják a regionális különbségek.

Ezzel a megközelítéssel az európai identitást többszintű és kontextusfüggő konstrukcióként ragadjuk meg, amelyben az értékek, a tapasztalat és a működőképesség percepciója nem egymást kizáró, hanem egymást feltételező forrásai a közösségi lojalitásnak.

Szakirodalmi áttekintés

Az európai identitás kutatásának egyik központi kérdése, hogy az unióhoz való kötődés elsősorban racionális kalkuláció vagy normatív elköteleződés eredménye-e. Ez a weberi hagyományban gyökerező probléma az európai identitás kutatásában különösen markánsan jelenik meg: vajon azért azonosulnak az európaiak kontinensükkel, mert kézzelfogható előnyöket remélnék tőle, vagy mert hisznek bizonyos európai értékekben és eszményekben?

Motivációs komplexitás

Weber (1922) klasszikus megkülönböztetése a célracionális (*zweckrational*) és értékrationális (*wertrational*) cselekvés között az európai identitás kutatásában különös relevanciával bír. Az instrumentális racionalitás a célok elérésének leghatékonyabb eszközeit keresi: ebben az értelemben az egyén azért azonosul Európával, mert konkrét előnyöket, hasznokat remél vagy tapasztal. Az értékrationális cselekvés ezzel szemben „valamely meghatározott magatartás feltétlen önértékébe vetett tudatos hit” által vezérelt, „függetlenül a siker kilátásaitól”. Az európai identitás tehát értelmezhető úgy is, mint instrumentális kalkuláció („megéri európainak lenni”), és úgy is, mint normatív elköteleződés („helyesnek tartom, hogy európai vagyok”).¹⁸

Ugyanakkor fontosnak tartjuk jelezni, hogy a szakirodalomban gyakran politikai, illetve kultúr-nemzetnek nevezett formációk alapvetően keretezik egyes nagyrégiók lakosságának közösségi kötődéseit. Dieckhoff 2002. Ilyen értelemben például az erdélyi magyarság nemzeti, etnikai, kulturális és európai identitása más értelmezési horizonton jelenik meg, és ezek kvantifikálhatósága jóval nehezekebb, mint az anyaország többségi nemzetiségét alkotó magyarság identitásalakzatai. Hasonló, a fejlesztéspolitikán túlmutató szempontok merülhetnek fel más térségekben is, ahol a többféle közösséghez való tartozás lehetősége a lakosság jelentős része számára húsbavágó, mindennapi kérdésként jelenik meg.

¹⁸ Ugyanakkor fontos megjegyeznünk, hogy miként a nemzeti büszkeség és a nemzeti szégyen esetében is szétválhat a nemzeti identitáshoz való kétféle viszonyulás, úgy az európai identitás vállalása sem feltétlenül mindenkinél fejez ki önmagában pozitív előjelű viszonyulást, azonosulást. Azt azonban feltételezhetjük, hogy az identitás kontinentális rétegének vállalása, illetve hangsúlyozása inkább fejezhet ki eleve adott po-

A racionális választás elméletből kiindulva az instrumentális megközelítés az európai identitást alapvetően gazdasági költség-haszon kalkuláció eredményeként írja le.¹⁹ E logika szerint azok azonosulnak erősebben Európával, akik objektíven profitálnak az integrációból: a magasabb képzettségűek, akik számára új mobilitási lehetőségek nyílnak,²⁰ a városlakók, akik a kulturális diverzitásból profitálnak,²¹ vagy azok a régiók, amelyek jelentős strukturális támogatásokban részesülnek.²² A makrogazdasági adatok alátámasztják ezt a mintázatot: Campos és munkatársai (2014, 2019) becslése szerint az EU-tagság átlagosan 12–14 százalékkal növelte a tagállamok egy főre jutó GDP-jét, a 2004-es bővítés országaiban pedig a növekedés ezt is jelentősen meghaladta az első másfél évtizedben. Egyéni szinten is tetten érhető ez az összefüggés: Anderson és Reichert (1996) óta számos kutatás kimutatta, hogy a magasabb végzettségű, magasabb jövedelmű és városi lakosság körében szignifikánsan erősebb az európai identitás.²³

Az instrumentális racionalitás azonban nem korlátozódik a személyes haszonélményre. A kutatások egy második, kollektív szintű dimenziót is azonosítottak: az intézményi működőképesség tapasztalatát. A kapcsolódó vizsgálatok már korán rámutattak,²⁴ hogy az EU-hoz való viszonyt nemcsak az befolyásolja, mit várnak az uniótól a polgárok, hanem az is, hogyan érzékelik annak teljesítményét. Amikor az EU-t hatékony, válságokra reagálni képes és eredményeket felmutató intézménynek látják, az azonosulás esélye megnő.²⁵ A működőképesség és a kompetencia tapasztalata bizalmi és érzelmi alapot teremt: nem arról van szó, hogy „mit kapok én”, vagy hogy „hiszek-e az értékekben”, hanem arról, hogy „működik-e ez az egész”. Ez végeredményben az instrumentális racionalitás kollektív kiterjesztése, amelyben az egyéni haszonélmény a közös intézmények iránti bizalmon keresztül válik érzelmi kötődéssé.

Ezzel szemben az értékalapú megközelítés azt hangsúlyozza, hogy az európai identitás normatív elköteleződésen, nem gazdasági kalkuláción nyugszik.²⁶ Az egyének azért vallják magukat európainak, mert hisznek bizonyos értékekben – demokráciában, jogállamiságban, emberi jogokban, kulturális sokszínűségben –, függetlenül azok személyes hasznosságától. Kleiner és Bücker (2024) szerint az észlelt érték hasonlóság erősebben befolyásolja az európai identitást, mint az objektív

zitiv kapcsolódást, mint a szűkebb lokalitásokhoz kötött identitásrétegek, lévén utóbbiak esetében magától értetődőbbek a kulturális és fizikai meghatározottságok, melyek kevésbé tekinthetők választhatónak, illetve elképzeltnek. Anderson 2006.

¹⁹ McLaren 2006; Gabel–Palmer 1995.

²⁰ Fligstein 2008.

²¹ Kuhn 2015.

²² Becker–Egger–von Ehrlich 2010.

²³ Citrin–Sides 2004; Lubbers–Scheepers 2010; Verhaegen 2014.

²⁴ Sánchez-Cuenca 2000; Rohrschneider 2002.

²⁵ Armingeon–Ceka 2014.

²⁶ Bruter 2005; Risse 2010.

gazdasági előnyök, míg van Spanje és de Vreese (2011) longitudinális elemzése azt mutatta, hogy a demokratikus értékekkel való azonosulás hosszú távon stabilabb előrejelzője az európai önazonosságnak, mint a gazdasági helyzet változásai.

Az elmúlt évtized empirikus kutatásai egyre világosabban jelzik, hogy a három motivációtípus – az instrumentális haszon, az intézményi teljesítmény és az érték-racionális elköteleződés – nem kizárják, hanem kiegészítik egymást. Verhaegen és munkatársai (2014) többszintű elemzése, amely nyolc objektív és szubjektív gazdasági mutatót vizsgált, azt találta, hogy mind a gazdasági kalkuláció, mind az értékalapú tényezők szignifikánsan befolyásolják az európai identitást, különösen az észlelt előnyök esetében. Legújabban pedig Fernández és Bedasheva (2025) átfogó metaanalízise hívja fel a figyelmet arra, hogy az európai identitást alakító különböző tényezők – a gazdasági, kulturális és politikai jellemzők – egymást kölcsönösen kiegészítve hatnak, vagyis a különböző motivációs logikák nem egymást kizáró, hanem egymást erősítő tényezők.

A szinergiák mellett ugyanakkor több bizonyíték is utal arra, hogy bizonyos háttértényezők – például a politikai ideológia és a nemzeti identitás erőssége – moderálják e mechanizmusok hatását. Több szerző is kimutatta például, hogy a konzervatívabb értékrendű polgárok az EU teljesítményével szembeni szkepticizmuson keresztül gyengébb európai azonosulást mutatnak.²⁷ A nemzeti büszkeség ezzel szemben nem az európai identitás ellenpontja, hanem gyakran kiegészítő forrása: több tanulmány²⁸ is igazolta, hogy a kettős – nemzeti és európai – azonosulás kompatibilis, sőt kölcsönösen erősíthetik is egymást.

Regionális különbségek

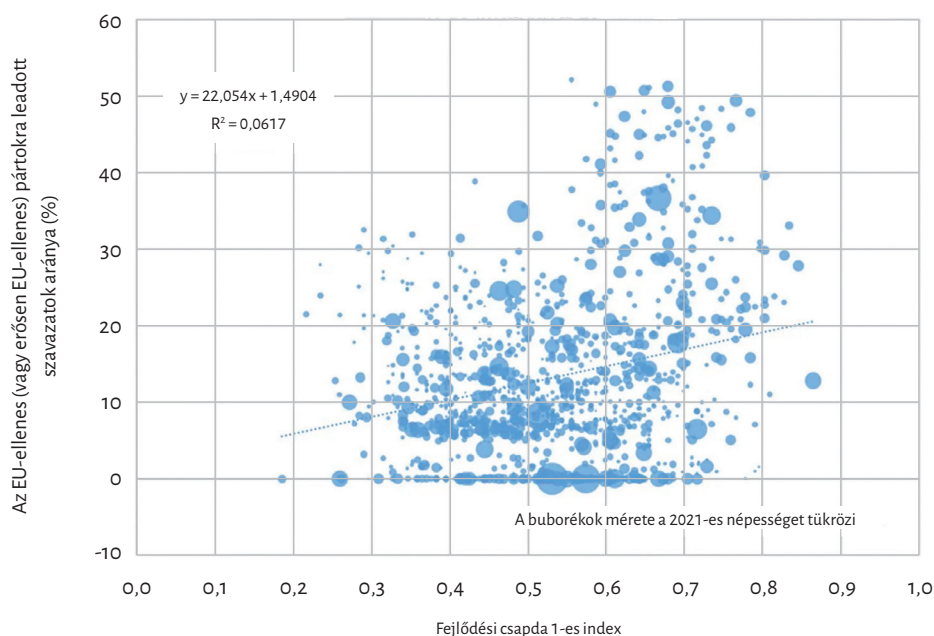
Az egyéni motivációk önmagukban azonban nem magyarázzák az európai identitás területi variációit. Két hasonló társadalmi-demográfiai profillal rendelkező egyén teljesen eltérő európai identitást mutathat attól függően, hogy melyik régióban él. Ezt a felismerést két kutatási irány kristályosította ki az elmúlt évtizedben. Rodriguez-Pose (2018) meghatározó munkája rámutatott, hogy az európai integrációval szembeni szkepszis nem pusztán szociodemográfiai, hanem területi alapokkal is rendelkezik. Eszerint az EU-ellenesség gyökerei olyan régiókban szökkennek szárba, amelyek hosszú távú gazdasági hanyatlást, elvándorlást és relatív lemaradást tapasztalnak, ahol a lakosok úgy érzik, strukturálisan kizártak a globalizáció és az európai integráció fősodrából. A *fejlesztési csapdába* (development traps) esett régiók ugyanis olyan területeket jelölnek, amelyek képtelenek felzárkózni a szélesebb gazdasági trendekhez – nem pusztán elmaradnak, hanem stagnálnak vagy hanyatlának más régiókhoz, országukhoz és múltbeli önmagukhoz képest. Ezek a régiók nem feltétlenül a legszegényebbek; gyakran közepes fejlettségűek, de elveszítették

²⁷ Carey 2002, 2007.

²⁸ Citrin–Sides 2004; Hooghe–Marks 2005.

korábbi növekedési dinamikájukat. A lakók nem pusztán gazdasági hátrányokat tapasztalnak, hanem társadalmi-identitásbeli veszteséget is, emiatt pedig úgy érzik, már nem számítanak, hangjuk nem hallatszik, jövőjük nincs.²⁹

1. ábra: A fejlődési csapda átlagos értéke (2001–2018) és az EU-integrációt ellenző vagy erősen ellenző pártokra adott szavazatok aránya (2018–2022)

Forrás: Rodriguez-Pose–Dijkstra–Poelman 2024

A későbbi empirikus kutatások³⁰ megerősítették ezt a területi összefüggést. Az EU-szerte azonosítható fejlődési csapdákból lévő régiók szignifikánsan magasabb euroszeptícizmust mutatnak. Vagyis ezek az eredmények azt implikálják, hogy a strukturális regionális pozíció – nem az abszolút fejlettség, hanem a relatív dinamika, a trend iránya – alapvetően befolyásolja, hogy az egyének miként viszonyulnak Európához.

A regionális különbségek azonban nemcsak az európai integrációhoz fűződő attitűdöket befolyásolják, hanem az európai identitás formálódását is orientálják. Kley (2018) Eurobarometer-adatokon mutatta ki, hogy a regionális fejlesztések az EU gazdasági előnyeinek percepcióján keresztül alakítják az európai identitást. Borz, Brandenburg és Mendez (2022) pedig azt találták, hogy az EU-s források ér-

²⁹ Rodriguez-Pose–Dijkstra–Poelman 2024.

³⁰ Dijkstra–Poelman–Rodriguez-Pose 2020; Rodriguez-Pose–Dijkstra–Poelman 2024.

zékelt társadalmi hasznosulása hozzájárul ahhoz, hogy valaki európainak tekinti-e magát.

Mindezek az eredmények azt mutatják, hogy az európai identitást egyszerre formálják materiális és immateriális tényezők. Az instrumentális kalkuláció – a hasznok és előnyök észlelése – fontos szerepet játszik az identitás alakulásában, ahogyan azt a közgazdasági és racionális választáseleméleti megközelítések modelljei bizonyítják. Ugyanakkor az értékalapú elköteleződés szintén meghatározó komponens. A legújabb kutatások ráadásul azt is hangsúlyozzák, hogy e két motiváció típusa nem egymást kizáró, hanem komplementer mechanizmus: a gazdasági haszonérzet gyakran értelmet nyer a normatív meggyőződés keretében, az értékracionális identifikáció pedig a tapasztalati előnyök révén válik kézzelfoghatóvá.

A területi kutatások e folyamatot egy új dimenzióval bővítették. Egyértelművé vált, hogy az egyéni attitűdök nem vákuumban formálódnak: a regionális kontextus – a gazdasági fejlettség, az EU-források láthatósága, a strukturális periféria³¹ vagy a „fejlődési csapda” állapota – alapvetően befolyásolja, mely motivációk válnak dominánssá, és milyen erővel hatnak az európai azonosulásra. A periférikus térségekben az identitás gyakran instrumentálisabb jellegű, míg a stabil, fejlett régiókban az értékalapú kötődés válik meghatározóvá.

Tanulmányunk ezeket a felismeréseket két irányban viszi tovább. Egyrészt, bár bőséges bizonyíték van arra, hogy az instrumentális és értékracionális motivációk egyaránt fontosak az európai identitás formálódásában, a szakirodalom ritkán operacionalizálja expliciten az „*európai értékek fontosságát*” mint különálló, mérhető tényezőt. Másrészt, bár a területi kutatások meggyőzően bizonyítják, hogy a regionális kontextus számít – a fejlődési csapdák gyengítik, míg a dinamikus fejlődés erősíti az európai identitást –, eddig kevésbé vizsgált, hogy e kontextus moderálja-e az instrumentális és az értékracionális motivációk hatását. Ezzel összhangban elemzésünk kétszintű, egyén–régió szintű hierarchikus modellezést alkalmaz, amely lehetővé teszi a keresztszintű interakciók vizsgálatát, és feltárja az európai identitás többszintű, kontextuálisan beágyazott természetét.

Módszertan és elemzési stratégia

Adatok és minta

Elemzéseink a Századvég Európa Projekt 2025-ös adatfelvételére épülnek, amely harminc európai országot fed le: az Európai Unió huszonzét tagállamát, valamint az Egyesült Királyságot, Svájcot és Norvégiát. Az adatgyűjtés rétegzett, többlépcsős valószínűségi mintavételezési eljárást alkalmazott, országonként 1000 válasz-

³¹ Kollár et al. 2024.

adóval, amely biztosítja az egyes országok felnőtt lakosságának reprezentativitását. A kérdőíves adatfelvétel telefonos módszertanra (CATI³²) épült, az összesen harmincezer válaszadó megkérdezése 2025. február 18-ától április 17-éig tartott. Az *Európa Projekt 2025* című kutatás eredeti célja az volt, hogy átfogó képet adjon az európai közgondolkodást aktuálisan meghatározó gazdasági, közéleti és kulturális szempontokról. Jelen elemzés során célzottan, a kutatás néhány témaköréhez kapcsolódóan használtunk fel olyan változókat, amelyek a szűkebben vizsgált téma szempontjából relevánsnak tekinthetők.

Területi egységek képzése

A hierarchikus modellezéshez egyértelmű területi egységekre volt szükség. Az elemzés területi egysége a NUTS 2 régió, amely megfelelő egyensúlyt biztosít a területi heterogenitás és a statisztikai megbízhatóság között. A NUTS 3 szintű adatokat a megfelelő NUTS 2 egységre aggregáltuk; ahol csak NUTS 1 szintű azonosítás állt rendelkezésre, azt meghagytuk. Néhány nagy országban – ahol a NUTS 1 / NUTS 2 régiók nagy száma túl alacsony elemszámokat eredményezne – a szakirodalomban használt makrorégiókra aggregáltunk: Németországban négy (északi, nyugati, déli, keleti), Spanyolországban hét, Olaszországban öt, Lengyelországban hét, Franciaországban nyolc, valamint Hollandiában négy régiót különböztettünk meg.

Változók operacionalizálása

FÜGGŐ VÁLTOZÓ Az európai identitás operacionalizálása a „Büszke vagyok arra, hogy európai vagyok” állítással való egyetértés fokán alapul, amely az európai identitás affektív dimenzióját ragadja meg. A büszkeség érzése az a pozitív érzelmi töltés, amely a „mi”-ként való gondolkodáshoz társul, és empirikus kutatások szerint erősebb előrejelzője a csoportalapú cselekvésnek és szolidaritásnak, mint a pusztán kognitív identifikáció.³³

EGYÉNI SZINTŰ MAGYARÁZÓ VÁLTOZÓK

- Az *instrumentális motivációt* az „Az EU javította az életminőségemet” állítással mértük, amely az egyéni haszonélvezet észlelését ragadja meg.
- Az *értékracionális motivációt* az „Az európai értékek fontosak számomra” állításon keresztül operacionalizáltuk, amely az európai normák és értékek iránti elkötelezettséget fejezi ki, függetlenül azok instrumentális hasznosságától.
- Az *EU-teljesítmény faktor* egy főkomponens-elemzéssel képzett mutató, amely a kapcsolódó attitűdtételek alapján az EU működésének és eredményességének általános megítélését fejezi ki.³⁴

³² Computer-assisted telephone interviewing.

³³ Huddy 2001; Brewer 2001.

³⁴ Az EU-teljesítmény főkomponens az alábbi manifeszt változók révén jött létre: az EU teljesítményének értékelése az infláció és energiaárak megfékezése, az energiaellátás biztonsága, a klímaváltozás mérséklése,

- A *demográfiai kontroll* változók tartalmazzák a végzettséget, életkort és településméretet. A magasabb képzettségűek tipikusan erősebb európai identitást mutatnak, mivel jobban profitálnak a mobilitásból. A településméret városi–vidéki törésvonalat ragadja meg: a városok kozmopolitább környezete kedvez az európai identifikációnak.
- A *politikai attitűdök* közül a bal–jobb és liberális–konzervatív önbesorolás mellett a nemzeti büszkeség bevonása is különösen fontos lehet: elméleti szempontból ugyanis ez az európai identitás potenciális ellentétpárja vagy éppen prediktora is lehet.³⁵

REGIONÁLIS SZINTŰ VÁLTOZÓK

- A *regionális GDP egy főre jutó vásárlóerő-paritáson*, az EU27 átlagához (= 100) indexelve. Ez a standard makrogazdasági mutató a régió relatív fejlettségét ragadja meg.
- Az *EU strukturális források* a 2014–2020-as programozási időszak NUTS 2 szintű allokációit tartalmazzák, egy főre vetítve.
- A *fejldési csapda* Rodriguez-Pose és Dijkstra (2020) módszertanát követi, amely háromdimenziós indexként operacionalizálja a csapda jelenségét: a regionális GDP változása 2008–2018 között relatíve az EU-átlaghoz, a nemzeti átlaghoz, és a régió 2008-as szintjéhez. Egy régió fejlődési csapdában van, ha GDP-növekedése tartósan elmarad mind az EU átlagától, mind a saját nemzeti átlagtól, és ez a lemaradás nem magyarázható pusztán alacsony kiinduló szinttel.

ELEMZÉSI STRATÉGIA: HIERARCHIKUS LINEÁRIS MODELLEZÉS Az adatok hierarchikus struktúrája – az egyének régiókba, illetve országokba ágyazott elhelyezkedése – indokolja a hierarchikus lineáris modellezés (HLM) alkalmazását. Egy adott régió lakói nem tekinthetők egymástól függetlennek: hasonló társadalmi-gazdasági környezetben élnek, és közös intézményi feltételek között formálják attitűdjeiket. Az ilyen függőségek figyelmen kívül hagyása a standard hibák alulbecsléséhez és a szignifikanciák torzulásához vezetne.

A modellt kétszintű struktúrában becsültük meg. Az első szinten (egyéni szint) az *európai büszkeség* értékét magyarázó változók az egyéni motivációkat és kontrollokat foglalják magukban: az *instrumentális motivációt*, az *értékracionális motivációt*, valamint a *demográfiai* és *politikai attitűdöket*. A második szinten (regionális szint)

a határbiztonság fenntartása, a szociális egyenlőtlenségek csökkentése, az európai gazdák képviselete és támogatása, valamint a háborúval és szankciókkal kapcsolatos válságkezelés területén (4 pontos Likert-skála).
³⁵ Ugyanakkor ennek a megközelítésnek egyfajta limitációja, hogy a kutatás során használt kérdés elfedi a többségi nemzethez és valamely nemzeti kisebbséghez tartozó válaszadók eltérő kulturális-társadalmi kontextusát, ami válaszaik jelentésének különbözőségében is kifejeződhet.

a tengelymetszetek varianciáját modelleztük, vagyis azt feltételeztük, hogy az *európai büszkeség* alapszintje régióként eltérhet (random intercept modell).

A keresztszintű interakciók vizsgálatához négy, elméletileg megalapozott interakciós tagot illesztettünk be a modellbe:

- EU_életminőség × fejlődési_csapda
- EU_életminőség × EU_források
- EU_értékek × fejlődési_csapda
- EU_értékek × EU_források

Ezek az interakciók azt tesztelik, hogy a regionális fejlettség és az EU-s források mértéke miként módosítja az egyéni szintű motivációk identitásformáló hatását.

Eredmények

Az 1. táblázat öt egymásra épülő modellt mutat be, amelyek fokozatosan tárják fel az *európai identitás* meghatározó tényezőit. Az első két modell – a demográfiai (1) és a regionális (2) – alacsony magyarázóerőt mutat (R^2 marginal = 0,005 és 0,003), ami arra utal, hogy sem az egyéni társadalmi-gazdasági helyzet, sem a területi kontextus nem játszik önmagában meghatározó szerepet az európai azonosulásban.

1. táblázat: Az európai identitást meghatározó tényezők – HLM³⁶

Mixed-effects modellek: európai büszkeség (F51) – 0–1 skála					
	(1) Demográfiai modell	(2) Regionális modell	(3) Politikai modell	(4) EU-attitűdök modell	(5) Teljes modell
Életkor	0,006 (0,010)		0,000 (0,010)	0,028*** (0,009)	0,029*** (0,009)
Településméret	0,033*** (0,008)		0,030*** (0,008)	0,018** (0,007)	0,019** (0,007)
Végzettség	0,059*** (0,009)		0,049*** (0,009)	0,018** (0,008)	0,018** (0,008)
Liberális–konzervatív			–0,124*** (0,014)	–0,017 (0,012)	–
Baloldali–jobboldali			0,011 (0,012)	0,013 (0,011)	0,012 (0,011)
Nemzeti büszkeség			0,180*** (0,008)	0,042*** (0,007)	0,042*** (0,007)

³⁶ A mintanagyság csökkenése a bevont manifeszt változók magas hiányzóérték-arányából fakad. Mivel ez a jelenség az országokat azonos módon érintette, a robusztusság érdekében nem alkalmaztunk imputálást. Az összehasonlíthatóság biztosítása érdekében minden modellt egységes mintán futtattunk.

Mixed-effects modellek: európai büszkeség (F51) – 0–1 skála					
	(1) Demográfiai modell	(2) Regionális modell	(3) Politikai modell	(4) EU-attitűdök modell	(5) Teljes modell
Európai értékek fontossága				0,212*** (0,007)	0,212*** (0,007)
EU hozzájárul az életminőséghez				0,265*** (0,007)	0,265*** (0,007)
Európa fejlődik				0,080*** (0,006)	0,080*** (0,006)
Bizalom EU-vezetőkben				0,096*** (0,008)	0,095*** (0,008)
EU-teljesítmény-elégedettség				0,156*** (0,012)	0,157*** (0,012)
🏠 Regionális GDP		-0,004 (0,035)			-0,030 (0,025)
🏠 EU strukturális források		0,069** (0,028)			0,077*** (0,020)
🏠 Fejlődési csapda		-0,058** (0,029)			-0,039* (0,021)
N	19 051	19 051	19 051	19 051	19 051
R ² (marginal)	0,005	0,003	0,040	0,285	0,288
R ² (conditional)	0,030	0,025	0,062	0,297	0,297

* p < 0,1, ** p < 0,05, *** p < 0,001

🏠 = regionális szintű változók

Hierarchikus modell: egyének régiókban

Standard hibák zárójelben

Minden változó 0–1 skálára transzformálva: (x-min)/(max-min)

R² (marginal): fix hatások, R² (conditional): fix + random hatások

Forrás: Századvég, saját szerkesztés

A politikai modell (3) ezzel szemben már jelentős előrelépést jelez (R²_marginal = 0,040), amit elsősorban a liberális–konzervatív orientáció és a nemzeti büszkeség erőteljes hatása magyaráz. A negyedik modell, amely az EU-val kapcsolatos attitűdöket is bevonja, a magyarázott varianciát 0,285-re növeli. Ez világosan jelzi, hogy az *európai identitás* legnagyobb részben az EU-val kapcsolatos konkrét tapasztalatokhoz és értékelésekhez kötődik, nem pedig demográfiai vagy politikai háttérváltozókhoz. A teljes modell (5), amely az egyéni és regionális tényezőket egyaránt tartalmazza, csak csekély további javulást mutat (R²_marginal = 0,288), ugyanakkor a regionális hatások továbbra is kimutathatók.

A teljes modellben az európai identitás legerősebb előrejelzője az *instrumentális motiváció* („Az EU javította az életminőségemet”, $\beta = 0,265$, $p < 0,001$). Ezt az *értékracionális motiváció* követi („Az európai értékek fontosak számomra”, $\beta = 0,212$, $p < 0,001$). Mindkét tényező szignifikáns, de a haszonészlelés valamivel erőteljesebb identitásformáló tényezőnek bizonyul, mint az értékelkötelezettség.

További szignifikáns pozitív hatás figyelhető meg az EU-teljesítménnyel való elégedettség ($\beta = 0,157, p < 0,001$), az EU-vezetőkbe vetett bizalom ($\beta = 0,095, p < 0,001$) és az „Európa fejlődik” percepció ($\beta = 0,080, p < 0,001$) esetében. Ezek a változók az EU kompetenciájának és hatékonyságának észlelését tükrözik, ami önmagában is hozzájárul az európai azonosulás megerősödéséhez.³⁷

A demográfiai tényezők hatása mérsékelt, de konzisztens. A településméret ($\beta = 0,019, p < 0,01$), a végzettség ($\beta = 0,018, p < 0,01$) és az életkor ($\beta = 0,029, p < 0,001$) mind pozitív irányú kapcsolatot mutatnak, jelezve, hogy a városiak, a magasabban képzettek és az idősebbek körében kissé erősebb az európai identitás.³⁸

A politikai változók esetében jól kirajzolódó mintázat látható. A politikai modellben (3) a liberális–konzervatív identifikációs változó negatív hatása ($\beta = -0,124, p < 0,01$) és a nemzeti büszkeség pozitív hatása ($\beta = 0,180, p < 0,001$) egyaránt jelentős. A teljes modellben ezek a hatások mérséklődnek ($\beta = -0,017, n. s.$; $\beta = 0,042, p < 0,001$), ami arra utal, hogy az EU-val kapcsolatos attitűdök részben közvetítik a politikai orientáció és a nemzeti identitás hatását. Ugyanakkor a nemzeti büszkeség továbbra is szignifikáns pozitív kapcsolatban marad az európai identitással, jelezve, hogy a két identitás nem feltétlenül zéróösszegű viszonyban áll.³⁹ A bal–jobb identifikációs változó egyik modellben sem szignifikáns, ami azt mutatja, hogy az európai identitás nem a hagyományos ideológiai törésvonalak mentén strukturálódik.⁴⁰

A regionális tényezők hatása mérsékelt. Az EU strukturális forrásainak intenzitása ($\beta = 0,077, p < 0,001$) pozitívan befolyásolja az európai identitást. Ezzel szemben a fejlődési csapda negatív hatása ($\beta = -0,039, p < 0,05$) azt jelzi, hogy a tartós strukturális stagnálás kedvezőtlen kontextust teremt az európai azonosulás számára. A regionális GDP hatása nem szignifikáns ($\beta = -0,030, n. s.$).

³⁷ Habár az eredmények azt mutatják, hogy az európaiságra való büszkeség az EU-val kapcsolatos attitűdökkel korrelál, fontos hangsúlyozni, hogy nem tehetünk egyenlőségjelet az Európai Unióval való elégedettség és az európai öazonosság közé.

³⁸ Talán némi magyarázatra szorul, hogy az európai identitás miért az idősebbek körében jellemzőbb, miközben a közfelfogás a nemzeti identitáson túlmutató, kozmopolita színezetű identitásalakzatokat inkább a fiatalabb, városias életmódot folytató és magasabban iskolázott generációkhoz társítja. Egyfajta értelmezés, illetve részmagyarázat lehet, hogy a fiatalabb életkori kategóriákba tartozók identitásstruktúrája jellemzően még képlékenyebb, ilyen értelemben a nemzedéki karakterisztikákat felülírhatják a korosztályi sajátosságok. Az identifikációs elköteleződési hajlandóság hasonló mintázatai egy korábbi, magyarországi generációkutatás eredményeiben is megjelentek. Bauer et al. 2022.

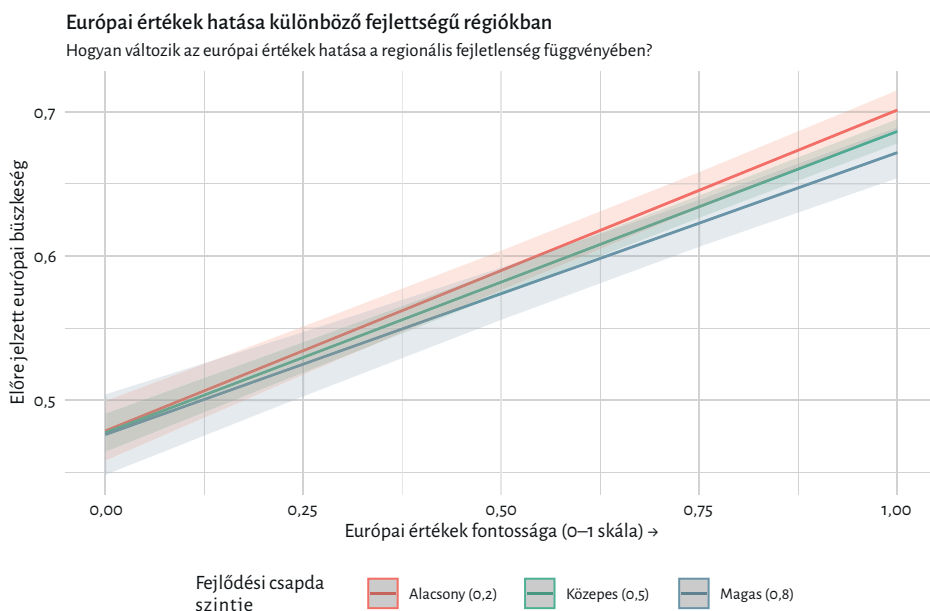
³⁹ Az, hogy a nemzeti identitás és az európai identitás nem egymás kárára bizonyulnak erősebbnek, arra utal, hogy ezek az indikátorok egyúttal az általában vett közösséghez tartozás, a társadalmi integráció indikátorai is. Így esetleges gyengességük az anomia kifejeződéseként is értelmezhető. Vö. Durkheim 2003.

⁴⁰ Az, hogy a politikai baloldal/jobboldal szerinti önmeghatározás nem bír különösebb jelentőséggel, ahhoz is kapcsolódhat, hogy az Európai Parlamenten belüli nagy pártcsaládok között van inkább jobb- és inkább baloldali pártokat tömörítő szövetség is. Az e nagy pártcsaládok valamelyikébe tartozó, de mindeközben jellemzően nemzeti médiatekerekben kommunikáló politikai aktorok esetében az Európai Unióval szemben szkeptikus vagy élesebben kritikus hangok kevésbé figyelhetők meg, mint a számarányukat tekintve kisebb súlyú frakciónál.

Keresztszintű interakciók

A keresztszintű interakciók bevonásával négy kapcsolatot vizsgáltunk. A négy közül három interakció – bár kismértékben, de – szignifikánsnak bizonyult. Ez pedig azt mutatja, hogy az *európai identitás* nem kizárólag egyéni attitűdök, hanem a területi kontextus függvénye is.

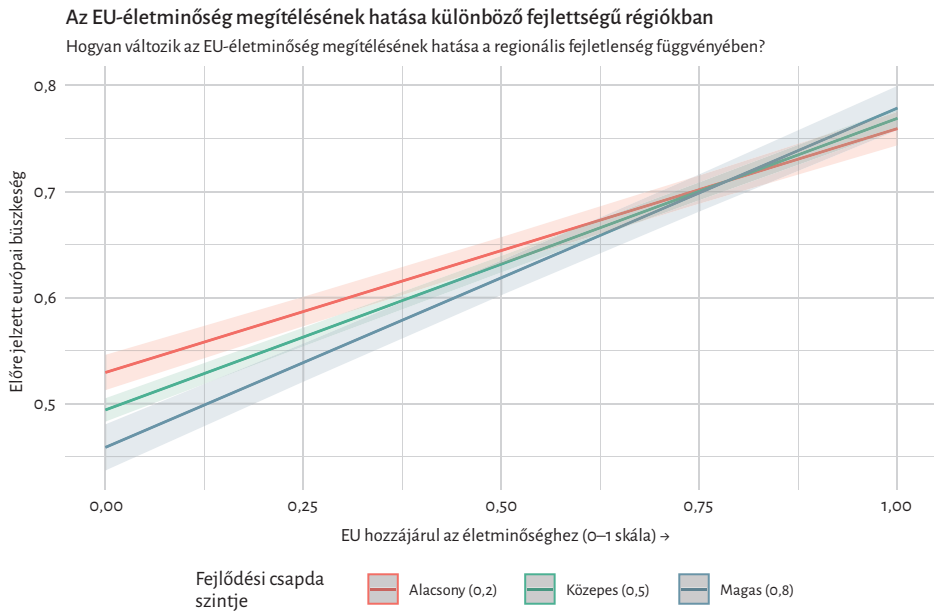
2. ábra: Az európai értékek fontosságának hatása az európai büszkeségre a fejlődési csapda különböző szintjein

Forrás: Századvég, saját szerkesztés

Az európai értékek fontossága minden régióban pozitívan hat az identitásra, de a fejlődési csapda mérsékli e hatás meredekségét. A csapdában lévő térségekben az értékracionális kötődés azonos kiindulóponttól gyengébb identitáshozadékkal jár, mint a dinamikus régiókban, és a görbék közepes értékeknél kereszteződnek. Ez arra utal, hogy a strukturális stagnálás korlátozza az európai értékek internalizálását, jóllehet a magas értékpreferenciájú csoportokban ez a korlát részben eltűnik.

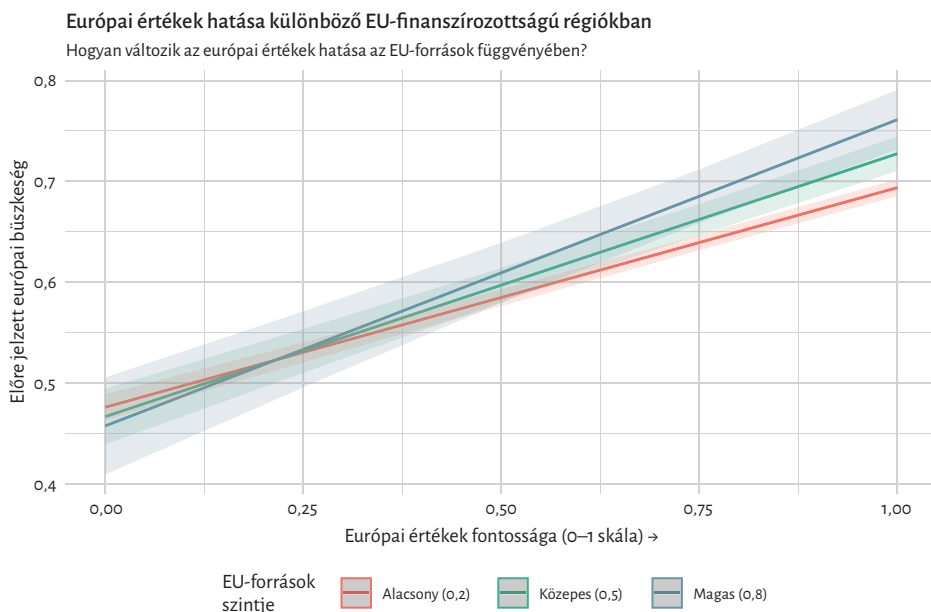
3. ábra: Az EU-életminőség megítélésének hatása az európai büszkeségre a fejlődési csapda különböző szintjein

Forrás: Századvég, saját szerkesztés

Ezzel szemben az EU-életminőség × fejlődési csapda interakció fordított mintázatot mutat. A fejlődési csapda alacsonyabb kiinduló szinthez társul, ugyanakkor *felerősíti* az EU-életminőség érzékelt javulásának pozitív hatását. A stagnáló régiókban tehát az EU-hoz kötött életminőség-javulás különösen nagy identitáshozadékkal jár, ami kompenzációs mechanizmusra utal: a kedvezőtlen kontextus növeli az EU-percepciók súlyát az identitás formálásában.

4. ábra: Az európai értékek fontosságának hatása az európai büszkeségre az EU-források különböző szintjein

Forrás: Századvég, saját szerkesztés

Végül az Európai értékek \times EU-források interakció is szignifikáns. Az eredmények azt mutatják, hogy az európai értékek és az identitás közötti kapcsolat erősebb azokban a térségekben, ahol magasabb az EU-források intenzitása. Ez arra utal, hogy az uniós támogatások stabilizálják az értékekhez kötődő identitásmintázatokat: a fejlesztési jelenlét kézzelfogható kontextust ad az EU-hoz való pozitív viszonyulásnak, és mérsékli az értékalapú attitűdök bizonytalanságát.

Következtetések

Az eredmények alapján az európai identitás nem egyetlen dimenzió mentén formálódik, hanem többszintű, tapasztalati és kontextusfüggő konstrukció, amelyet az egyéni motivációk, a politikai attitűdök és a regionális feltételek kölcsönhatása határoz meg. Az „európai büszkeség” – mint az identitás affektív formája – nem pusztán ideológiai orientációt vagy kognitív meggyőződést fejez ki, hanem az EU-val kapcsolatos életvilágszintű tapasztalatok lenyomatát is. A modell három kulcstényezője – az EU által javított életminőség észlelése, az EU teljesítményével való elégedettség, valamint az európai értékek fontossága – azt mutatja, hogy az

európai azonosulás egyszerre érzelmi, normatív és tapasztalati folyamat. Fontos kiemelni, hogy a jelen elemzéshez felhasznált indikátorok között egyaránt megjelentek az Európai Unióhoz és az Európához kapcsolható tényezők, ezeket azonban mostani vizsgálódásunk keretei között nem szálaztuk szét.

Az egyéni szinten az instrumentális motiváció, vagyis az EU-hoz kötött életminőség-javulás érzékelése a legerősebb előrejelzője az európai azonosulásnak. De hasonlóképpen markáns prediktor az EU teljesítményével való elégedettség, amely a harmadik legerősebb hatást mutatja. Együttesen ezek a változók azt jelzik, hogy az európai identitás nem kizárólag a materiális előnyök észlelésén alapul, hanem azon is, hogy az EU működőképes, kompetens és megbízható intézményként jelenik-e meg a polgárok számára. A hatás tehát nem pusztán utilitarista kalkulációt tükröz, hanem a működőképesség és reagálóképesség tapasztalatát: az EU-val való pozitív élmények növelik az azonosulás valószínűségét, mert megerősítik a kollektív cselekvésbe vetett bizalmat.⁴¹

Az értékracionális motiváció – az európai értékek fontossága – szintén önálló, erős és szignifikáns hatást mutat. Ez azt mutatja, hogy az értékkövetés önmagában is identitásformáló hatással rendelkezik.

Ezek az eredmények azt sugallják, hogy az instrumentális és az értékalapú logika nem ellentétes, hanem komplementer: vagyis a teljesítményérzékelés aktiválja az értékorientációt, az értékorientáció pedig normatív keretet ad a tapasztalatnak. Az európai identitás így egyszerre épül a „mit kapok” és a „mit képviselek” dimenziójára, a kettő pedig együtt alakítja ki a tartós elköteleződést.

A politikai és nemzeti tényezők eredményei árnyaltan illeszkednek ebbe a képbe. A liberális–konzervatív beállítódás hatása a teljes modellben eltűnik, ami azt sugallja, hogy a politikai ideológia nem közvetlenül, hanem az EU-val kapcsolatos értékeléseken keresztül fejt ki hatását. A nemzeti büszkeség viszont tartósan pozitív marad, ami azt jelzi, hogy a nemzeti és az európai identitás nem zéróösszegű, hanem egymást kölcsönösen erősíthetik. Ez az eredmény a „kettős identitás” elméletét támasztja alá: az európai és a nemzeti kötődés kompatibilis. Ugyanakkor fontos azt is hangsúlyozni, hogy a két fogalom nem teljesen egy szinten áll. Az azonosulás ezen formái az identitás koncentrikusan konstituálódó rétegeiként is felfoghatók, amelyek a szűkebb és tágabb közösségekbe való integrálódás kifejeződéseként értelmezhetők.

A keresztszintű interakciók elemzése rámutat, hogy az európai azonosulás érzékeny a regionális környezetre.⁴² Három szignifikáns interakció rajzolódott ki: kettő a fejlődési csapdák, egy pedig az EU-források hatásához kapcsolódik.

⁴¹ Ugyanakkor az is elképzelhető, hogy a hatás fordított: azaz aki érzelmileg inkább azonosul az európaisággal, az hajlamosabb pozitívabban értékelni az unió teljesítményét is.

⁴² Elemzésünk elsősorban területfejlesztési és gazdasági jellegű indikátorokra támaszkodott. A későbbi vizsgálódások szempontjából lényeges lehet ugyanakkor a regionális eltéréseket abból az aspektusból is számításba venni, hogy milyen eltérő történelmi és kulturális sajátosságok alapozzák meg az ott élő népesség életvi-

A fejlődési csapda gyengíti az európai értékek hatását: stagnáló régiókban az értékorientáció kisebb identitáshozadékkal jár. Vagyis a gazdasági stagnálás és a jövőperspektíva hiánya csökkenti a normatív elköteleződés erejét, még ha az iránya továbbra is pozitív. Ezzel szemben a fejlődési csapda felerősíti az EU-hoz kötött életminőség-javulás hatását: a stagnáló régiókban az EU-hoz kapcsolt pozitív tapasztalatok különösen nagy identitáshozadékkal járnak.⁴³

Végezetül a harmadik interakció – az európai értékek és az EU-források kapcsolata – azt mutatja, hogy a fejlesztési környezet multiplikátorhatást gyakorol: az EU-források jelenléte felerősíti az értékalapú azonosulás hatását, vagyis a gazdasági fejlesztések képesek megerősíteni az értékorientált kötődést az unióhoz.

E három interakció összességében új megvilágításba helyezi a *bemeneti* és *kimeneti legitimitás* viszonyát. A két logika nem alternatív, hanem feltételesen komplementer: ahol a normatív kötődés gyengébb, ott a teljesítményélmény erősebb azonosulást generál; ahol viszont az EU működése stabilan észlelhető, ott az értékek identitásformáló szerepe erősödik.⁴⁴ Az európai identitás tehát nem statikus, hanem kontextusfüggő konstrukció, amelyben a legitimitás forrásai regionálisan eltérő módon kapcsolódnak össze.

szonyait és identitásképzését. Különösen az etnikai és/vagy vallási szempontból heterogén lakossággal rendelkező területek esetében volna fontos, hogy a sajátos kontextus mennyiben alakítja az európaisághoz való viszonyulást, az felruhazza-e például valamilyen többletjelentéssel az európai identitást.

⁴³ Érdemes lehet megjegyezni, hogy az Európai Unió és tagállamai által körvonalazott politikai és médiatérben a közvélemény számára is megteremtődött annak lehetősége, hogy több szinten értelmezzék az elégedettség és a felelősség kérdéskörét. Vagyis az élhetőséggel kapcsolatos mindennapi problémákért a választópolgárok és a közéleti diskurzus szereplői már nem kizárólag a helyi vagy országos politikusokat, de az európai politikai vezetőket is okolhatják, illetve tőlük is várhatják sorsuk jobbra fordulását.

⁴⁴ Ez az összefüggés is arra utal, hogy az európai identitás alapvetően a társadalmi integráció kérdésétől függ, de legalábbis szoros kapcsolat figyelhető meg a két tényező között.

Irodalom

- Aichholzer, Julian – Kritzinger, Sylvia – Plescia, Carolina 2021: National Identity Profiles and Support for the European Union. *European Union Politics*, 22. évfolyam, 2, 293–315. <https://doi.org/10.1177/1465116520980068>
- Anderson, Benedict 2006: *Elképzelt közösségek. Gondolatok a nacionalizmus eredetéről és elterjedéséről*. Atelier füzetek. Budapest, L'Harmattan.
- Anderson, Christopher J. – Reichert, M. Shawn 1996: Economic Benefits and Support for Membership in the EU: A Cross-National Analysis. *Journal of Public Policy*, 15. évfolyam, 3, 231–249.
- Armingeon, Klaus – Ceka, Besir 2014: The Loss of Trust in the European Union during the Great Recession since 2007: The Role of Heuristics from the National Political System. *European Union Politics*, 15. évfolyam, 1, 82–107.
- Bauer, Béla – Gondi-Bokányi, Zita – László, Tamás – Sövegjártó, Virág 2022: „Lövészároktól babzsákfotelig”. A magyarországi generációk sajátosságai. In Pillók, Péter – Stefkovics, Ádám – Hortay, Olivér (szerk.) *Századvég Riport 2021. Társadalom, gazdaság és politika napjainkban*. Budapest, Századvég Kiadó, 369–386. https://szazadveg.hu/wp-content/uploads/2024/01/Szazadveg-Riport-2021_369_%E2%80%99ELoveszaroktol-babzsakfotelig-A-magyarorszagi-generaciok.pdf (letöltve: 2025. 10. 30.).
- Bechtel, Michael M. – Hainmueller, Jens – Margalit, Yotam 2014: Preferences for International Redistribution: The Divide over the Eurozone Bailouts. *American Journal of Political Science*, 58. évfolyam, 4, 835–856.
- Becker, Sascha O. – Egger, Peter H. – von Ehrlich, Maximilian 2010: Going NUTS: The Effect of EU Structural Funds on Regional Performance. *Journal of Public Economics*, 94. évfolyam, 9–10, 578–590.
- Borz, Gabriela – Brandenburg, Heinz – Mendez, Carlos 2022: The impact of EU Cohesion Policy on European identity: A comparative analysis of EU regions. *European Union Politics*, 23. évfolyam, 2, 259–281.
- Brewer, Marilyn B. 2001: The Many Faces of Social Identity: Implications for Political Psychology. *Political Psychology*, 22. évfolyam, 1, 115–125.
- Bruter, Michael 2003: Winning Hearts and Minds for Europe: The Impact of News and Symbols on Civic and Cultural European Identity. *Comparative Political Studies*, 36. évfolyam, 10, 1148–1179.
- Bruter, Michael 2004: On What Citizens Mean by Feeling ‘European’: Perceptions of News, Symbols and Borderless-ness. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 30. évfolyam, 1, 21–39.
- Bruter, Michael 2005: *Citizens of Europe? The Emergence of a Mass European Identity*. Basingstoke, Palgrave Macmillan.
- Campos, Nauro F. – Coricelli, Fabrizio – Moretti, Luigi 2014: Economic Growth and Political Integration: Estimating the Benefits from Membership in the European Union Using the Synthetic Counterfactuals Method. *IZA Discussion Paper*, 8162. szám.
- Campos, Nauro F. – Coricelli, Fabrizio – Moretti, Luigi 2019: Institutional Integration and Economic Growth in Europe. *Journal of Monetary Economics*, 103, 88–104.

- Capello, Roberta – Ferrara, Camilla – Ferrara, Mario – Ferrara, Rosa 2018: Trust in Europe: A Multi-level Analysis. *Applied Spatial Analysis and Policy*, 11. évfolyam, 4, 635–654.
- Carey, Sean 2002: Undivided Loyalties: Is National Identity an Obstacle to European Integration? *European Union Politics*, 3. évfolyam, 4, 387–413.
- Citrin, Jack – Sides, John 2004: More than Nationals: How Identity Choice Matters in the New Europe. In Herrmann, Richard K. – Risse, Thomas – Brewer, Marilynn B. (szerk.) *Transnational Identities: Becoming European in the EU*. Lanham, Rowman & Littlefield, 161–185.
- Csepe, György – Örkény, Antal 2025: Változatlanág és változás. Magyar nemzeti identitás 1995 és 2023 között. In Tóth, István György – Gábos, András – Medgyesi, Márton (szerk.) *Társadalmi Ríport 2024*. Budapest, TÁRKI, 497–516. <https://doi.org/10.61501/TRIP.2024.24>
- Delhey, Jan – Newton, Kenneth 2005: Predicting Cross-National Levels of Social Trust: Global Pattern or Nordic Exceptionalism? *European Sociological Review*, 21. évfolyam, 4, 311–327.
- Deutsch, Karl W. et al. 1957: *Political Community and the North Atlantic Area: International Organization in the Light of Historical Experience*. Princeton, Princeton University Press.
- Dieckhoff, Alain 2002: Egy megrögzöttség túlhaladása. A kulturális és politikai nacionalizmus fogalmának újraértelmezése. *Regio*, 13. évfolyam, 4, 7–22. <https://epa.oszk.hu/00000/00036/00047/pdf/02.pdf> (letöltve: 2025. 10. 30.).
- Dijkstra, Lewis – Poelman, Hugo – Rodríguez-Pose, Andrés 2020: The Geography of EU Discontent. *Regional Studies*, 54. évfolyam, 6, 737–753.
- Durkheim, Émile 2003: *Az öngyilkosság. Szociológiai tanulmány*. Osiris Könyvtár – Szociológia. Budapest, Osiris Kiadó.
- Fernández, Juan J. – Bedasheva, Olena 2025: *Individual characteristics and European identity: A meta-analysis*. 2025. július 8. Paper presented at the 20th ISA World Congress of Sociology, Research Committee RC18 – Political Sociology, Madrid, Spain.
- Fligstein, Neil 2008: *Euroclash: The EU, European Identity, and the Future of Europe*. Oxford, Oxford University Press.
- Gabel, Matthew – Palmer, Harvey D. 1995: Understanding Variation in Public Support for European Integration. *European Journal of Political Research*, 27. évfolyam, 1, 3–19.
- Haas, Ernst B. 1958: *The Uniting of Europe: Political, Social, and Economic Forces, 1950–1957*. Stanford, Stanford University Press.
- Habermas, Jürgen 1996: *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*. Cambridge, MIT Press.
- Habermas, Jürgen 2001: *The Postnational Constellation: Political Essays*. Cambridge, MIT Press.
- Hall, Stuart 1997: A kulturális identitásról. In Feischmidt, Margit (szerk.) *Multikulturalizmus*. Szemeszter. Budapest, Osiris Kiadó – Láthatatlan Kollégium, 60–85.
- Hooghe, Liesbet – Marks, Gary 2005: Calculation, Community and Cues: Public Opinion on European Integration. *European Union Politics*, 6. évfolyam, 4, 419–443.
- Huddy, Leonie 2001: From Social to Political Identity: A Critical Examination of Social Identity Theory. *Political Psychology*, 22. évfolyam, 1, 127–156.

- Jankovics, Marcell 2013: Kultúrából a civilizációba. *Magyar Művészet*, 1. évfolyam, 1, 31–37. http://www.magyar-muveszet.hu/upload/userfiles/2/publications/201801/pdf/MM2013_1belivek_kepnelkul_04_jankovics.pdf (letöltve: 2025. 10. 29.).
- Kántor Zoltán (szerk.) 2004: *Nacionalizmuselméletek (szöveggyűjtemény)*. Rejtjel politológia könyvek. Budapest, Rejtjel Kiadó.
- Kleiner, Tuuli-Marja – Bücker, Nicola 2024: Is a sense of community based on similarity? The perception of shared values and citizens' EU identity. 2024. március 11. *Journal of Contemporary European Studies*, <https://doi.org/10.1080/14782804.2024.2317947>
- Kley, Stefanie 2018: Explaining European Identity Formation: Social-Structural Determinants, Socialization, and Transnational Experiences. *Social Science Research*, 74, 199–213.
- Kollár, Dávid – Miskolczi, Bernadett – Masik, Grzegorz – Martinaitis, Gintaras – Reid, Julian – Kollár, József 2024: *Territorial Exaptive Resilience along EU Eastern Borders*. TERRA RES: Final report. Luxembourg, ESPON.
- Koselleck, Reinhart 1997: *Az aszimmetrikus ellenfogalmak történeti-politikai szemantikája*. József tan- könyvek. Budapest, József Kiadó Műhely.
- Kuhn, Theresa 2015: *Experiencing European Integration: Transnational Lives and European Identity*. Oxford, Oxford University Press.
- Kuhn, Theresa – Nicoli, Francesco – Vandenbroucke, Frank 2020: Preferences for European Unemployment Insurance: A Question of Economic Ideology or EU Support? *Journal of European Public Policy*, 27. évfolyam, 2, 208–226.
- Le Goff, Jacques 2008: *Európa születése a középkorban*. Európa születése. Budapest, Atlantisz Könyvkiadó.
- Lindberg, Leon N. 1963: *The Political Dynamics of European Economic Integration*. Stanford, Stanford University Press.
- Lindberg, Leon N. – Scheingold, Stuart A. 1970: *Europe's Would-Be Polity: Patterns of Change in the European Community*. Englewood Cliffs, Prentice-Hall.
- Lubbers, Marcel – Scheepers, Peer 2010: Divergent Trends of Euroscepticism in Countries and Regions of the European Union. *European Journal of Political Research*, 49. évfolyam, 6, 787–817.
- McLaren, Lauren M. 2006: *Identity, Interests and Attitudes to European Integration*. Basingstoke, Palgrave Macmillan.
- McLaren, Lauren M. 2007: Explaining Opposition to Turkish Membership of the EU. *European Union Politics*, 8. évfolyam, 2, 251–278.
- Risse, Thomas 2010: *A Community of Europeans? Transnational Identities and Public Spheres*. Ithaca, Cornell University Press.
- Rodriguez-Pose, Andres 2018: The Revenge of the Places That Don't Matter (and What to Do about It). *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 11. évfolyam, 1, 189–209.
- Rodriguez-Pose, Andres – Dijkstra, Lewis – Poelman, Hugo 2024: The Geography of EU Discontent and the Regional Development Trap. *Economic Geography*, 100. évfolyam, 1, 1–33.
- Rohrschneider, Robert 2002: The Democracy Deficit and Mass Support for an EU-Wide Government. *American Journal of Political Science*, 46. évfolyam, 2, 463–475.

- Sánchez-Cuenca, Ignacio 2000: The Political Basis of Support for European Integration. *European Union Politics*, 1. évfolyam, 2, 147–171.
- Scharpf, Fritz W. 1999: *Governing in Europe: Effective and Democratic?* Oxford, Oxford University Press.
- Scruton, Roger 2005: A nemzetek szükségességéről. In uő. *A nemzetek szükségességéről. Két tanulmány.* Filep, Tamás Gusztáv (szerk.) Budapest, Helikon Kiadó, 155–223.
- Sericchio, Fabio – Tsakatika, Myrto – Quaglia, Lucia 2013: Euroscepticism and the Global Financial Crisis. *Journal of Common Market Studies*, 51. évfolyam, 1, 51–64.
- Sloterdijk, Peter 2024: *Stressz és szabadság.* Diszkrét szenzációk. Budapest, Typotex.
- Van Spanje, Joost – de Vreese, Claes 2011: So What's Wrong with the EU? Motivations Underlying the Eurosceptic Vote in the 2009 European Elections. *European Union Politics*, 12. évfolyam, 3, 405–429.
- Verhaegen, Soetkin 2014: European Identity and Support for European Integration: A Matter of Perceived Economic Benefits? *Kyklos*, 67. évfolyam, 2, 295–314.
- Weber, Max 1922: *Wirtschaft und Gesellschaft.* Tübingen, J. C. B. Mohr (Paul Siebeck).